

6e JAARGANG

NUMMER 5

MEI 1970

DAAD EN GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

BIJ ELKE BIJZONDERE HANDELING GAAT
HET DENKEN AAN HET DOEN VOORAF.
BIJ HET HANDELEN VAN KLASSEN OF
MASSA'S BLIJKT DE BETEKENIS VAN
HET HANDELEN PAS ACHTERAF. HIER
GAAT DE DAAD VOORAF AAN HET BE-
GRIP, AAN DE GEDACHTE.

DAAD EN GEDACHTE

Orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

De uitgave zal worden bekostigd uit VRIJWILLIGE bijdragen

Red. en adm.: Corn. Outshoornstraat 1', Amsterdam - W

Postgiro 307695

E N I G E O P M E R K I N G E N O V E R E N T H O U S I A S T E K N U P P E L A A R S

VELEN ZULLEN zich de advertenties van enige tijd geleden herinneren, de advertenties, die tot doel hadden jonge mensen aan te werven voor de politie. Onder de slagzin "maar goed dat er politie is" werd een mooi verhaaltje opgehangen van alle goede daden die de politie verricht. "Maar goed dat er politie is", jawel, maar niet iedereen zal dat beamen. Vooral niet nadat men op woensdagavond 1 april j.l. op de televisie heeft kunnen zien, hoe bij het deurluikje van een bezet pand in de Sarphatiestraat te Amsterdam een hoofdagent van politie manipuleerde met een brandende sigaret. De t.v.-regisseur had die hoofdagent er van beschuldigd zijn sigaret door het luikje naar binnen te hebben gegooid met de bedoeling brand te stichten. U hebt de ontknoping gelezen. De hoofdagent ontken- de de beschuldiging en de officier van justitie achtte geen termen tot strafver- volging aanwezig en meende dat de beschuldiging van de t.v.-regisseur voorbarig was geweest. Dit is wel opmerkelijk, wanneer men bedenkt, dat twee rechercheurs de film tien keer in Hilversum zijn gaan zien en toen verklaarden, dat het er in- derdaad op leek, dat er van opzet sprake was. Enfin, de betrokken agent is gere- habiliteerd, zoals was te verwachten. Maar dat is voor ons natuurlijk geen reden om aan de onschuld van die agent te geloven. Te veel voorbeelden van provoceren- de agenten zijn ons bekend om zo maar aan te nemen, dat deze agent niets provoce- rends bedoelde, om aan te nemen, dat hij géén klein fikkie heeft willen stoken om daarvoor dan de bezetters van het pand te laten opdraaien.

Doch er zijn meer mensen, die het er niet mee eens zullen zijn, dat het maar goed is dat er politie is. Daar verscheen na het "Eeuwfeest" van de Bijenkorf in Amsterdam een ingezonden briefje in "Het Parool", waarin iemand vertelt, dat hij die avond omstreeks 12 uur met zijn vrouw op een vluchtheuvel op de tram stond te wachten. Naast hen stonden twee jongelui, waarvan de ene nogal lang haar had. De jongelui vertelden naar de bioscoop te zijn geweest en de langharige sprak de hoop uit, dat de tram maar gauw mocht komen omdat anders zijn moeder ongerust zou wor- den. Plotseling stopte er een overvalwagen. De deuren klaptten open en verschil- lende agenten sprongen er uit en verspreidden zich. Twee van hen begaven zich naar de vluchtheuvel met wachtenden en bleven voor de langharige staan. De ene porde hem met zijn gummieknuppel in de maag en de andere legde zijn knuppel tegen de wang van de jongen en zei: "Jij zult er ook wel bij geweest zijn", daarbij doelen- de op de herrie bij de Bijenkorf. "Ik heb niets gedaan", zei de jongen en voor de twee smerissen (beter: smerlappen) was dat aanleiding hem in elkaar te rammen, waarop ze zich verwijderden zonder zich verder om de kermende jongen te bekomme- ren. "Maar goed dat er politie is". Jawel, maar de ouders van die jongen - en na-

tuurlijk hijzelf - zullen dat vast niet hebben gedacht.

Wanneer wij nu beweren dat de politie is samengesteld uit enthousiaste knuppelaars, dan zal men ons wellicht vooringenomenheid verwijten. Maar voor de stelling, dat agenten enthousiaste knuppelaars zijn, kunnen we ons beroepen op een onverdachte getuige. Toen er jaren geleden een demonstratie werd gehouden in de binnenstad van Amsterdam trad de politie dusdanig op in de Kalverstraat en op de Heiligeweg, dat er tientallen klachten op het hoofdbureau binnenkwamen. Overal was op ingeknuppeld. Niet alleen op demonstranten, maar ook op toeristen en op nietsvermoedende mensen, die net uit de bioscopen stroomden. De volgende dag verklaarde de heer Van der Molen, destijds nog hoofdcommissaris van politie, aan de pers: "Wat wil je, wanneer mijn mannen moeten optreden, dan raken ze in hun enthousiasme ook wel eens een verkeerde." In dit geval dan niet één verkeerde maar vele tientallen. Maar daar gaat het niet om. Veelzeggend was de uitlating van de heer Van der Molen, dat zijn mannen "enthousiast" gingen knuppelen. Welnu, in onze ogen is een enthousiaste knuppelaar een sadist, die gelijk is aan de kampbeulen van de concentratiekampen van het nazi-tijdperk.

Niet voor niets horen we dan ook regelmatig, dat arrestanten op de bureau's van politie worden mishandeld, door een stel "enthousiaste" knuppelaars in elkaar worden geramd. Natuurlijk, deze mishandelingen worden door de woordvoerders der politie als ook door de burgemeester stelselmatig ontkend. Maar hebt u ooit gehoord, dat de Griekse politie mishandelingen toegeeft en dat het kolonelsbewind aldaar martelingen erkent? En wie twijfelt er eigenlijk aan die mishandelingen en martelingen onder het kolonelsbewind? Nou ja, een kolonel Kanters..., ofschoon die ook wel niet zal twijfelen, doch die mishandelingen en martelingen gerechtvaardigd vindt.

Dat alles behoeft ons natuurlijk niet te verwonderen, wanneer we weten, dat het lesrooster van aspirant-agenten vele uren wetskennis, fysieke training, exercitie en schieten bevat en in het tweede jaar dan ook nog eens 2 uur (jawel, twee uur) sociologie. Natuurlijk, aan de verandering van dat lesrooster wordt gewerkt, maar het kweken van flinke (autoritaire) politiemannen blijft primair. En wel heel duidelijk drukte mr. G.E. Langemeijer, procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, zich uit, toen hij nog niet zo lang geleden verklaarde: "Degenen, die solliciteren naar een functie bij de politie, zijn - naar wij moeten aannemen - doorgaans geen lieden die afkerig staan tegenover het gebruik van geweld". Wie ziet, leest en hoort hoe de politie doorgaans optreedt, kan deze woorden slechts onderschrijven.

Alles goed en wel, zal men ons wellicht tegenwerpen, maar we zullen toch niet zonder politie kunnen. Wij zullen de laatsten zijn om te beweren, dat de huidige maatschappij het zonder politie kan stellen. In een klassenmaatschappij met een heersende- en een onderdrukte klasse is een politieapparaat onontbeerlijk. Dit apparaat dient niet alleen het bezit, maar ook de maatschappelijke- en burgerlijke orde te beschermen en dient zo mogelijk te voorkomen, dat het gezag wordt ondermijnd. Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat dat gezag, het gezag van de heersende klasse is.

Is het dus een feit, dat een klassenmaatschappij niet zonder een politieapparaat kan, feit is tevens, dat in die maatschappij tegenstellingen bestaan, die voortdurend tot botsingen leiden. De onderliggende klasse, de klasse die niets anders bezit dan haar arbeidskracht, ziet zich steeds weer genoodzaakt in verzet te komen tegen de heersende klasse, tegen de bezitters en/of beheerders van het productieapparaat. En in haar strijd om een groter aandeel van het door haar vervaardigd product tast de arbeidersklasse niet alleen het gezag van de heersende klasse aan, doch ook de bezitsverhoudingen. Men denke slechts aan de bedrijfsbezettingen. Het is dan ook niet te verwonderen dat bij acties van de arbeiders het politiegeweld zich altijd tegen de arbeiders keert. Als instrument ter verdediging van het bestaande maatschappelijk stelsel is het een de arbeidersklasse vij-

andig instrument.

Dat kan allemaal wel waar zijn, horen we al zeggen, maar denken jullie soms, dat in een klassenloze maatschappij alleen maar engelen zullen leven? Meneer jullie soms, dat er dan geen mensen zullen zijn, die handelingen verrichten, die of tegen de gemeenschap zijn gericht of tegen een individueel lid van die gemeenschap?

Natuurlijk zijn wij niet zo naief om te veronderstellen, dat in een klassenloze maatschappij nooit iets zal worden gedaan dat de gemeenschap niet kan tolereeren. Vanzelfsprekend zal er ook dan een apparaat moeten zijn, dat toezicht houdt en bijvoorbeeld het verkeer regelt. En al zullen bepaalde delicten (wij denken bijvoorbeeld aan diefstal, oplichting, enz.) grotendeels tot het verleden behoren, er zullen zich nog zoveel gevallen van aantasting van iemands rechten of iemands gezondheid of leven kunnen voordoen, dat een apparaat om dat zoveel mogelijk tegen te gaan, onontbeerlijk is.

Dus toch weer politie? Neen, dat zal géén politie zijn. Het zal alleen daarom al geen politie zijn, omdat het dan geen apparaat is dat in dienst staat van een heersende en bevoorrechte klasse. Als de klassenscheiding is opgeheven en er niet alleen juridische- doch ook economische gelijkheid heerst, zal zo'n apparaat zonder onderscheid des persoons moeten en ook kunnen optreden. De personen, die deel uitmaken van dat apparaat zullen dan ook niet door een bezittende en bevoorrechte klasse worden aangesteld, doch door de gemeenschap, een gemeenschap waar geen tegengestelde belangen meer zijn, waar niet de ene klasse zijn positie zal moeten zien te handhaven ten koste van de andere klasse. En niet alleen, dat die mensen door de gemeenschap worden aangesteld, maar ze zullen ook elk moment door de gemeenschap van hun functie kunnen worden ontheven wanneer ze daarvoor niet berekend blijken te zijn.

Het wezenlijke van de politie is dan ook niet, dat zij toezicht houdt en regelt, neen het wezenlijke is, dat zij toezicht houdt en regelt in dienst van een bevoorrechte klasse; dat het een apparaat is, ingesteld en in stand gehouden door de bezittende klasse, wier belangen niet samenvallen met die van de gehele gemeenschap.

Ook in vroegere tijdperken der mensheid, bijvoorbeeld bij de primitieve volkstammen, was er sprake van een georganiseerde bewapening van de bevolking. Hun georganiseerde bewapening viel echter direct samen met de hele gemeenschap. Omdat er geen klassen waren, geen bevoorrechten, doch de productiemiddelen (hetzij grond, hetzij jachtvelden) gemeenschappelijk bezit waren, daarom stond hun georganiseerde bewapening in dienst van allen. De staat - product van een klassenmaatschappij - wordt echter gekarakteriseerd door de inrichting van 'n openbare macht (politie en leger), die niet samenvalt met de belangen van de gehele samenleving.

Wordt echter in een proletarische revolutie de staat vernietigd en wordt de klassenloze samenleving dan werkelijkheid, dan zal een toezicht houdend- en regelend apparaat weer een onderdeel zijn van de gehele gemeenschap en dus géén politie.

We hopen hiermee duidelijk te hebben gemaakt, dat er in een klassenloze samenleving wél een toezicht houdend- en regelend apparaat nodig zal zijn, doch dat die niets gemeen zal hebben met de "enthousiaste" knuppelaars van de bestaande, burgerlijke, kapitalistische klassenmaatschappij.

=====

+++++
NATUURLIJK zijn wij bijzonder tolerant. We begrijpen heel goed, dat 't overmaken van een bijdrage er wel eens bij in kan schieten. Maar onze lezers zullen moeten begrijpen, dat wij zonder geld niet kunnen draaien. Die enkelingen, die dus nog geen bijdrage voor 1970 hebben gestort, worden verzocht dat alsnog even te doen.
+++++

Discussie met Broekmeijer

NOGMAALS: DE SITUATIE IN JOEGOSLAVIË 1)

WAAROVER wij ook allemaal met Marius Broekmeijer van mening mogen verschillen, één ding is er, dat wij geheel met hem eens zijn. Dat is dit namelijk, dat er in Joegoslavië, zoals hij schrijft 2), "tenminste een deel bereikt wordt (en is) van wat generaties van socialisten voor ogen heeft gestaan." Op het eerste gezicht heeft het er - mogelijk - de schijn van, alsof dit volkomen in tegenspraak is met onze opvatting 3), dat er in Joegoslavië geen sprake is van "arbeiderszelfbestuur" of van "socialisme". Die tegenspraak verdwijnt echter, wanneer men er zich rekenschap van geeft wát "generaties van socialisten" nu inderdaad precies hebben gewild.

Tientallen jaren lang hebben zij die zich "socialisten" noemden niet beter geweten of er zou van de kapitalistische produktiewijze geen sprake meer zijn wanneer de private eigendom der produktiemiddelen maar eenmaal zou zijn opgeheven, wanneer de kapitalisten als klasse zouden zijn verdwenen. Het middel om 'n dergelijke toestand te bereiken was naar hun mening een, hetzij volledige, hetzij zeer ver doorgevoerde, n a t i o n a l i s e r i n g der bedrijven. Indien inplaats van de kapitalistische ondernemer de staat de produktie ter hand zou nemen, zou, zo dachten zij, de uitbuiting van de arbeidende klasse wegvallen, omdat zij de "kapitaalwinst" opvatten als een soort van "arbeidsloos inkomen van min of meer parasitaire groepen", die dan niet meer zouden bestaan. Waar zij naar streefden, dat was een " s t a a t s s o c i a l i s m e " ; waarover zij, op die gemeenschappelijke basis, onderling van mening verschilden, dat was de vraag, wélke staat, of wát voor staat de functie van de kapitalistische werkgever moest overnemen. Toen de inmiddels overleden Oostenrijkse sociaaldemocraat Karl Renner op grond van de hier geschetste zienswijze zeer logisch concludeerde, dat "de staat de hefboom van het socialisme zou worden" 4), had hij, volkomen in overeenstemming met vrijwel al zijn geestverwanten, zeer duidelijk de b u r g e r l i j k e staat op het oog. Zoals wij gezien hebben 5) dachten Lenin en de zijnen anders. Zij wilden de nationalisering door zoiets als "de p r o l e t a r i s c h e staat" laten geschieden. Dat is 'n p o l i t i e k verschil, maar die andere politieke opvatting betekent geenszins, dat zij daarmee geen sociaaldemocraten zouden zijn. Zij traden op als r a d i k a l e sociaaldemocraten - met onder andere totaal afwijkende denkbeelden omtrent "de democratie" 6) - maar wat het wezen van de zaak betreft, dat wil zeggen over de vraag hoe een zogenaamd niet-kapitalistische samenleving er uit zou zien en georganiseerd moest worden, filosofeerden zij precies eender als de door hen fel bestreden theoretici der 2e Internationale.

- 1) Voor het begin van deze discussie zie men het vorige nummer van D. en G.
- 2) Brief van 19 februari 1970, afgedrukt in "Daad en Gedachte" van april j.l.
- 3) Zie "Daad en Gedachte" van februari j.l.
- 4) Karl Renner, "Marxismus, Krieg und Internationale", Wenen 1917.
- 5) Zie het discussie-artikel "Over het afsterven van de staat" in "Daad en Gedachte" van april j.l.
- 6) De bolsjewisten leggen er de nadruk op, dat de "burgerlijke democratie" niets anders is dan de diktatuur van de bourgeoisie. Er waren ook niet-bolsjewistische sociaaldemocraten die deze - op zichzelf juiste - opvatting deelden. Bijvoorbeeld in Oostenrijk Max Adler, in Nederland Frank van der Goes.

Ook de bolsjewiki zijn s t a a t s s o c i a l i s t e n . Lenin meende, dat het socialistisch bedrijfsleven "naar het voorbeeld van de post" moest worden ingericht 7); hij verkondigde, dat de grote banken gezamenlijk een apparaat vormden, dat de socialisten "kant en klaar" moesten overnemen, dat 'n reusachtige staatsbank met afdelingen in ieder rayon en in elke fabriek al voor 9/10 een socialistisch apparaat betekende en dat het personeel van banken, syndicaten en handelsondernemingen met één enkel decreet tot s t a a t s b e a m b t e n (spatiëring van ons - D. & G.) diende te worden gemaakt 8). Hij beschouwde het "socialisme" als een "staatskapitalisme en monopoliekapitalisme, dat zou worden aangewend ten beste van het volk" 9). Voor Lenin is zelfs niet eens het in beslag nemen van het eigendom der kapitalisten de hoofdzaak, want - zegt hij 10) - daarvoor in de plaats zou ook "een rechtvaardige belasting" kunnen komen en van véél meer betekenis acht hij "de algemene, omvattende arbeiderskontrolle op de kapitalisten (!) en hun mogelijke aanhangers" 11). Drie zinnen verder stelt Lenin deze "arbeiderskontrolle" gelijk met een "kontrolle van de arbeidersstaat" 12). Daaruit blijkt ten eerste, dat hij helemaal niet van een kontrolle door de arbeiders zélf spreekt en in de tweede plaats onderstreept het nog eens zijn positie als "staatssocialist".

Lijnrecht tegenover al dit soort "staatssocialistische" opvattingen (van inderdaad vele generaties van "socialisten" van Karl Kautsky tot en met uiterst radikale theoretici van nu) staat de marxistische zienswijze, dat het voor de arbeiders weinig verschil uitmaakt of zij nu in dienst zijn van een particuliere ondernemer dan wel van een genationaliseerd bedrijf en dat de uitbuiting der arbeidersklasse slechts verdwijnt bij een opheffing van de loonarbeid. In dat licht is de vervanging van het kapitalisme door het socialisme géén politiek-, en evenmin een organisatorisch-, doch 'n economisch vraagstuk: de verhouding tussen de producent en het door hem voortgebrachte produkt. Wanneer de thans bestaande verhouding ongewijzigd blijft - en de loonarbeid derhalve blijft voortbestaan - verandert het wezen der kapitalistische produktie niet, ook al vloeit de geproduceerde meerwaarde niet naar de een of andere privaatkapitalist en ook al wordt de samenleving van een "socialistisch" etiket voorzien. Daarom kunnen dergelijke opvattingen dan ook beter als s t a a t s k a p i t a l i s t i s c h worden gekarakteriseerd. Hoe waar dat is, heeft op grote schaal voor het eerst de Russische revolutie van 1917 getoond. Zij bewees, hoezeer generaties van "socialisten" in de economische mist hadden gedwaald.

Nu heeft Marius Broekmeijer met zijn ontboezeming, dat in Joegoslavië toch maar het een en ander bereikt is van hetgeen de socialisten altijd voor de geest zweefde, natuurlijk iets ánders bedoeld dan wat wij bedoelen, wanneer wij die woorden onderschrijven. Onze overeenstemming op dit punt is zuiver een formele, geen werkelijke overeenstemming. Men kan dat onder meer daaraan zien, dat hij ontkent, dat er in Joegoslavië staatskapitalisme (of staatsocialisme) zou bestaan. "Het is", schrijft hij, "gewoon niet waar, dat in Joegoslavië de produktie in handen van de staat is. Waar haalt u dat vandaan?"

Alvorens die vraag te beantwoorden willen wij er allereerst op wijzen, dat

-
- 7) Lenin, Staat en revolutie, Sämtl. Werke, Band XXI, blz. 510. Wie deze opvatting over de post als voorbeeld van een "socialistisch" bedrijf ook mogen delen, stellig niet het PTT-personeel, dat de laatste tijd door middel van overwerk-weigering actie voor lotsverbetering voert!
- 8) W.I. Lenin, "Zullen de bolsjewiki de staatsmacht handhaven?", Sämtl. Werke, Band XXI, blz. 330/31.
- 9) W.I. Lenin, "De dreigende katastrofe en hoe moet men haar bestrijden", Sämtl. Werke, Band XXI, blz. 233/34.
- 10) W.I. Lenin, Sämtl. Werke, Band XXI, blz. 332.
- 11) Idem.
- 12) Idem.

ook Marius Broekmeijer geenszins betwist, dat bij het t o t s t a n d k o - m e n van de Joegoslavische Volksrepubliek de produktiemiddelen in handen van de staat kwamen. Hij spreekt in de allereerste zin van zijn in boekvorm verschenen betoog 13) van "een wet op het bestuur van de staatsondernemingen (door ons onderstreept-D. & G.) door het personeel". Dat is volkomen in overeenstemming met wat bijvoorbeeld de Joegoslaaf Boris Zihlerle in 1949 opmerkt in zijn brochure "Het communisme en het vaderland", waarin hij nadrukkelijk stelt, dat in zijn land "alle produktiemiddelen in handen zijn gekomen van de socialistische s t a a t " 14). Het klopt ook met wat Tito gezegd heeft in zijn beroemde redevoering in het Joegoslavische parlement op 26 juni 1950. Hij sprak toen over de wet op het bestuur van de staatsondernemingen en zei, dat "het overnemen van de produktiemiddelen door de staat nog geenszins betekende, dat de oude leuze van 'de bedrijven aan de arbeiders' verwezenlijkt werd" 15). Waarin Broekmeijer met ons van mening verschilt, dat heeft betrekking op de konsekwenties van deze wet. Hij meent kennelijk, dat met het aannemen daarvan zich in Joegoslavië een fundamentele wijziging voltrokken heeft, dat als gevolg van die wet de staatsondernemingen opgehouden hebben staatsondernemingen te zijn. Dat is ook de officiële zienswijze van de Joegoslaven zelf, vertolkt o.a. door Boris Kidritch, die er in oktober 1951 op gewezen heeft, dat "tot voor kort" alle beslissingen op het gebied van de economie "van boven af, door het staatsapparaat" genomen werden 16), en die vervolgens uiteenzet, waarom er naar zijn mening sindsdien een principieel andere situatie is ontstaan.

Tito zegt in zijn genoemde rede, dat in Joegoslavië het oude staatsapparaat vernietigd werd en werd vervangen door een nieuw staatsapparaat 17). Tito verklaart daarin voorts, dat 't afsterven van dat nieuwe staatsapparaat zich al manifesteert, ten eerste door de decentralisatie ervan, vooral op het terrein van de economie en ten tweede doordat de bedrijven in beheer komen bij de arbeiders, althans bij arbeiders-collectieven 18). Wat het eerste, de decentralisatie, betreft, kunnen we nauwelijks aannemen, dat ook Broekmeijer daaraan dezelfde betekenis hecht als Tito; dat ook hij (Broekmeijer) in volle ernst zou menen, dat door een decentralisatie welk staatsapparaat dan ook op zou houden een staatsapparaat te zijn. We laten die opmerking van Tito derhalve buiten beschouwing. Maar met het beheer van de bedrijven door de arbeiders is het natuurlijk een ander geval, gesteld dat daarvan inderdaad sprake zou wezen. Dat laatste trekken we nu echter juist in twijfel, de rede van Tito en het parlamentsbesluit van 26 juni 1950 ten spijt. Wat Tito (en anderen) daarover zeggen is ons bekend en we kennen (in excerptvorm 19)) de tekst van de desbetreffende wet. Maar daarop is, wat ons betreft van toepassing, wat Goethe zijn Faust laat zeggen, wanneer het koor der engelen hem de opstanding van Christus verkondigt: "De boodschap hoor ik wel, maar het geloof er aan ontbreekt mij...".

Als Broekmeijer ons dan vraagt, wat wel de gronden zijn voor onze twijfel, dan

-
- 13) "Arbeidersraad of ondernemersstaat", blz. 15.
 - 14) Boris Zihlerle, "Le communisme et la patrie", "Le livre Yougoslave, 1949, blz. 77.
 - 15) Tito, "Workers manage factories in Yugoslavia", Belgrado 1950, blz. 9.
 - 16) Boris Kidritch, "Nieuwe wegen van de Joegoslavische economie", bijdrage in het officiële Joegoslavische (in de Franse taal gepubliceerde) maandblad "Questions actuelles du socialisme" van oktober 1951 (nr. 7).
 - 17) Tito, "Workers manage factories", blz. 23. Men ervaart uit de bewuste passages, dat Tito's opvattingen over "het afsterven van de staat" geheel overeenstemmen met die van Lenin, die wij in het vorige nummer van D. & G. reeds aan een beschouwing hebben onderworpen.
 - 18) Tito, "Workers manage factories", blz. 24.
 - 19) Excerpt = uittreksel, samenvatting.

kunnen wij antwoorden, dat deze in de eerste plaats al direct voortspuit uit de bewoordingen, van zowel Tito's rede als van de wet zelf.

Als we bij Tito lezen 20), dat:

- het beheer over de bedrijven gevoerd wordt door de bij geheime stemming gekozen arbeidersraden, maar dat die raden dan weer op hun beurt een beheersraad kiezen, waarin ook nog vertegenwoordigers van de vakbeweging zitting krijgen;

als we uit de tekst van de wet 21) vernemen:

- dat de eigenlijke leiding berust bij de beheersraad (of bij hogere economische organen), verantwoordelijk, ja tegenover de arbeidersraad, maar óók tegenover de bevoegde staatsorganen;

- dat er daarnaast een directeur is, die "samen met de directeur van de hogere economische associatie" de produktie en andere zaken van de onderneming leidt "op aanwijzing van de beheersraad van de hogere economische associatie of het bevoegde staatsorgaan";

- dat de directeur van de hogere economische associatie regelrecht zijn aanwijzingen van het hogere staatsorgaan ontvangt;

- dat de beheersraad der bedrijven "maatregelen neemt voor de bescherming en een correct gebruik van staatseigendom, die door de onderneming wordt beheerd;

- dat de beheersraad verantwoordelijk is voor de uitvoering van het plan en de juiste bedrijfsvoering;

- dat de directeur 't produktieproces in de onderneming organiseert en toeziet op de verwezenlijking van het plan en de gang van zaken in het bedrijf, onder andere volgens orders van het bevoegde staatsorgaan";

- dat de directeur de onderneming tegenover de staatsorganen vertegenwoordigt, alsmede tegenover rechtspersonen en derden;

- dat het de directeur is, die arbeiders in dienst neemt en beslist over hun taak;

- dat de beheersraad (waarvan de directeur deel uitmaakt en voorzitter is) het recht heeft arbeiders ander werk toe te wijzen;

- dat de directeur het recht heeft tegen beslissingen van de beheersraad in beroep te gaan bij de beheersraad van de hogere economische associatie of de bevoegde staatsorganen;

dan krijgen wij uit dat alles allerminst de indruk, dat deze wet het beheer over de Joegoslavische bedrijven aan de arbeiders zélf gebracht heeft, doch meer deze, dat het hierbij ging om een ver doorgevoerde "medezeggenschap". Als Tito verklaart, dat "de wet aan de functies van de staat in het bedrijfsleven nog allerminst volledig een eind maakt", maar dat zij "een verdere stap is in de richting van het communisme" 22), dan komt die bewering daarop neer, dat "medezeggenschap" uiteindelijk tot zeggenschap zal leiden. Dat is naar onze mening een illusie en anders dan Broekmeijer zien wij in de ontwikkelingen in Joegoslavië ná 1950 niets, dat ons aanleiding zou geven die mening te herzien.

Zeker, de "medezeggenschap" zoals die in Joegoslavië bij de wet van 26 juni

20) Tito, "Workers manage factories", blz. 39.

21) Onze weergave van de wetsartikelen berust op een excerpt uit de wet, dat als bijlage in de genoemde brochure van Tito is opgenomen. De aangebrachte onderstrepelingen zijn van ons.

22) Tito, "Workers manage factories", blz. 32.

1950 werd geregeld leidt daar - uiterlijk - tot een andere samenlevingsvorm dan we bijvoorbeeld in Rusland aantreffen. Daardoor mag men zich echter niet op een dwaalspoor laten brengen, zomin als door het feit, dat de Joegoslaven over de staat andere opvattingen verkondigen dan de Russen uit bijvoorbeeld de school van Stalin. Tito kritiseerde in 1950 de stalinistische theorie dat de staat de voornaamste of zelfs maar de enige drijfkracht der "socialistische" ontwikkeling zou zijn en dáárom voortdurend krachtiger moest worden. Eduard Kardelj drukte zich in 1961 in vrijwel eendere bewoordingen uit 23). Maar dat verschil met de (stalinistische) Russen - hoe groot ook - is volgens ons niettemin geen w e z e n l i j k verschil in die zin, dat de Joegoslavische arbeider zou hebben opgehouden uitbuitingsobject te zijn en werkelijk zélfbestuur zou uitoefenen.

Als Kardelj in 1953 in de Servische stad Tchatchak een rede houdt over "De rol van de burger in ons politiek- en economisch stelsel" 24), dan zegt hij:

"Het socialisme is de bevrijding van de arbeid, dat wil zeggen de bevrijding van de arbeider van iedere uitbuiting, van ieder 'superieur belang', dat strijdig is met de belangen van het individu als vrije arbeider met gelijke rechten. Het enige 'superieure belang', waaraan het socialisme ieder individu ondergeschikt maakt, is de afschaffing van iedere uitbuiting van de ene mens door de andere, dat wil zeggen de afschaffing van het privaatbezit der produktiemiddelen. Opdat alle mensen vrij zijn in hun arbeid, mag niemand beschikken over de middelen om een ander uit te buiten."

Even verder verklaart hij, dat het er om gaat te beletten, dat

"zich, in welke vorm ook, bevoorrechte lagen constitueren, die overal daar ontstaan, waar het beheer over de produktiemiddelen - al zijn ze dan staatseigendom - het privilege is van een minderheid."

Houdt Broekmeijer dergelijke woorden voor principieel en fundamenteel? Zijn het dit soort uitspraken, die hem doen opmerken, dat wij met onze kritiek bij Kardelj (en Tito) aan het verkeerde adres zijn? 25). Vindt hij het misschien muggenzifterij van de ergste soort, indien wij de vraag stellen, waarom Kardelj (in dezelfde rede alweer) van "deelneming van de arbeiders aan de beslissingen" praat, en wie hij wel op 't oog heeft, als hij spreekt van degenen, die "deze deelneming niet vrezen"? Houdt hij het voor vér gezocht, als wij opmerken, dat "deelnemen" aan beslissingen geenszins hetzelfde is als het zélf n e m e n van beslissingen en dat zij, die deze "deelneming niet vrezen" niets anders kunnen zijn dan een van de arbeiders duidelijk onderscheiden en gescheiden sociale groep? Wij veronderstellen het en vestigen daarom de aandacht op enkele andere uitspraken van Kardelj in nog altijd dezelfde voordracht.

"Het is evident", zegt hij 26), "dat de arbeidersraden en de overige organen van zelfbestuur der producenten niet de onbepaalde meesters zijn over de fabrieken en de bedrijven". Bedoelt Kardelj hier, dat de arbeidersraden - wat een vanzelfsprekendheid is - rekenschap en verantwoording schuldig zijn aan de samenleving in haar geheel? Of bedoelt hij 'n feit te signaleren, waarop hij kritiek uitoefent? Het een noch het ander, menen wij, want Kardelj komt niets anders vertellen dan dat volgens de wetgeving de ondernemingen verplicht zijn de richtlijnen van het economisch plan te volgen. Daaruit blijkt, dat men in Joegoslavië te maken heeft met een plan-economie, waarbij - en daarop moet natuurlijk het accent

23) Artikel in "Rad" van 29 november 1961.

24) De tekst van de rede werd afgedrukt in "Questions actuelles du socialisme" nr. 22 van januari/februari 1961.

25) Zie Broekmeijers brief in "Daad en Gedachte" van april j.l., blz. 8.

26) "Questions actuelles", etc. nr. 22, blz. 112 e.v.

vallen - de plannen en de richtlijnen van boven af worden vastgesteld.

Wat dat laatste betreft zijn de uiteenzettingen van Kardelj duidelijk genoeg. Hij keert zich 27) tegen fabrieksdirecteuren, "die demagogisch genoeg zijn om bij de arbeiders in het gevlj te komen" en hij zegt 28), dat "zo is, dat de directeur van een bedrijf, het administratieve kader en de technische leiding ervan benoemd worden door de bevoegde autoriteiten in overeenstemming met de arbeidersraad." Dat is, alles bij elkaar genomen, iets volkomen anders dan een situatie, waarin de arbeidersraad de zaken beheerst en waarbij de verantwoordelijke leiders, door deze arbeidersraad benoemd en gekozen, verantwoordelijk zijn tegenover de arbeidersraad en door deze direct afzetbaar (zoals de verantwoordelijken der Parijse Commune).

Wat wil het in de praktijk zeggen, een benoeming van directeuren en kader "door de bevoegde centrale autoriteiten in overeenstemming met de arbeidersraden"? Kardelj geeft een duidelijk antwoord op deze vraag, wanneer hij in één adem opmerkt, dat de arbeidersraden en de bevoegde autoriteiten het vaak, om niet te zeggen meestal, met elkaar o n e e n s zijn. Er is dan, vertelt Kardelj, vaak een compromis gesloten, een compromis dat - het blijkt uit hetgeen hij opmerkt - niemand bevredigde, maar de arbeiders het allerminst. "De arbeidersraden", deelt Kardelj dan mee, "hebben voorgesteld, dat zij het dan maar moesten zijn, die directeuren en kader benoemden". Maar Kardelj laat daar meteen op volgen, dat hij dat een geheel verkeerde oplossing zou vinden, omdat er dan geen sprake zou zijn van "de onafhankelijkheid ten opzichte van het personeel, waarover een bedrijfsdirecteur nu eenmaal moet kunnen beschikken." Inderdaad, die onafhankelijkheid zou er dan niet zijn. Maar juist de afhankelijkheid van de bedrijfsleiding van de arbeidersraad, de situatie met andere woorden, dat de arbeidersraad in feite (en niet slechts in naam) de leiding in het bedrijf uitoefent, dát is nu juist het kenmerk van arbeidersdemocratie oftewel arbeiderszelfbestuur. De onafhankelijkheid der bedrijfsleidingen van de arbeidersraden maakt de laatsten tot een wassen neus.

De hier vermelde uitspraken van Kardelj dateren, zoals gezegd, uit 1953, ruim twee jaar nadat de wet op het beheer van de staatsondernemingen in werking was getreden. Eerder in datzelfde jaar 1953 kwam de wet op de hervorming van de grondwet tot stand, die onder meer de positie van de bedrijven en van de arbeidersraden nader regelde. Bij die gelegenheid zei Kardelj in het Joegoslavische parlement 29): "Thans is het beheer der produktiemiddelen bij ons niet langer een privilege van het staatsapparaat, dat onvermijdelijk een staatskapitalistische kaste zou zijn geworden. In onze bedrijven en in onze produktie in het algemeen is de macht nu overgegaan in handen van de arbeidersraden en andere autonome organisaties...." enz. Dat k l i n k t misschien mooi, maar als men het vergelijkt met wat Kardelj later in hetzelfde jaar in zijn beschouwing over de rol van de burger heeft gezegd, dan bemerkt men, dat men met zijn woorden de uiterste behoedzaamheid moet betrachten.

Hetzelfde geldt voor de tekst van de wetten. Voor wat die van 26 juni 1950 aangaat hebben wij dat reeds gezien. In de op 14 januari 1953 afgekondigde wet (betreffende de hervorming van de constitutie) leest men 30), dat ".... geen enkel staatsorgaan... aan welk bedrijf ook, verplichtingen op kan leggen, zelfs dan niet wanneer het bewuste bedrijf door de staat is opgericht..." Kan men op grond

27) "Questions actuelles", etc. blz. 117.

28) Idem, blz. 118.

29) Wij ontlenen zijn woorden aan een verslag, voorkomende in "Les Nouvelles Yougoslaves", de door het Joegoslavische persbureau in Parijs uitgegeven informatiedienst, nummer van 10 januari 1953.

30) Wij baseren ons op een samenvatting, die wij aantreffen op pagina 227 e.v. van "Questions actuelles du socialisme", nr. 22 in het kader van een overzicht van de belangrijkste feiten in 1953.

daarvan beweren, dat - hoe men de situatie in Joegoslavië verder ook beoordelen wil - van staatskapitalisme in ieder geval niet mag worden gesproken? Dat wij die vraag o n t k e n n e n d beantwoorden (en dus wél van staatskapitalisme hebben gesproken) spruit niet alleen daaruit voort, dat de zojuist geciteerde bewoordingen van de wet in de wet zélf onmiddellijk weer worden afgezwakt in die zin, dat er meteen aan wordt toegevoegd in welke gevallen een ingrijpen van het staatsapparaat (dat dus blijft voortbestaan!) wél geoorloofd is. Er komt nog iets anders bij, dat veel belangrijker is.

Gesteld, dat - wat wij ontkennen - zij gelijk zouden hebben, die beweren, dat aan die uitzonderingsbepalingen in de wet geen principiële betekenis moet worden toegekend. Wat dan nog? Dan zou er toch nog niets anders aan de hand zijn dan dit, dat het staatseigendom der produktiemiddelen in Joegoslavië o p p a p i e r is afgeschafte? Waar het bij de vraag staatsbeheer der produktie of géén staatsbeheer der produktie om draait, dat is niet het een of andere formele wetsartikel, doch dat is, of de producenten al dan niet gescheiden zijn van de produktiemiddelen.

Een van Broekmeijers opmerkingen aan ons adres komt hierop neer, dat dit een overbodige constatering zou zijn, omdat de Joegoslaven dat wel erkennen. Hij heeft in zoverre gelijk, dat zij het inderdaad e r k e n n e n . Men luistere slechts naar wat professor Joze Goricar - de directeur van het sociologisch en filosofisch instituut van de universiteit van Ljubljana - schrijft in het Franse tijdschrift "Autogestion" van april 1967. Hij zegt daar 31): "Het staatseigendom der produktiemiddelen is, van theoretisch standpunt, altijd nog een bijzondere vorm van het private eigendom; zelfs in 'n dergelijk systeem zijn de producenten economisch gescheiden van de produktiemiddelen en van het produkt van hun arbeid. Zij zijn, als te voren: loonarbeiders." Maar houdt het feit, dat "het kapitaal de loonarbeid en omgekeerd de loonarbeid het kapitaal vooropstelt", houdt de scheiding van producent en produktiemiddelen, op te bestaan doordat men ze erkent? Heeft de blote e r k e n n i n g - door een burgerlijk econoom als Sismonde de Sismondi - dat "de moderne maatschappij op kosten van het proletariaat leeft" tot gevolg gehad, dat die toestand uit de wereld werd geholpen?

Als professor Goricar e r k e n t , dat de loonarbeid er de uitdrukking van is, dat de arbeider géén zeggenschap over het door hem vervaardigde produkt heeft, dan is dat stellig interessant. Dat hij daar - en volkomen terecht - onmiddellijk op laat volgen, dat "de beschikkingsmacht over het nationale produkt voor de arbeider slechts langs de weg van het arbeiderszelfbestuur is te verwezenlijken", is nog interessanter. Maar dan toch alleen, indien hij er mee zou bedoelen, dat er in Joegoslavië, waar de loonarbeid nog altijd bestaat, geen sprake is van arbeiderszelfbestuur, daarentegen nog wel steeds van kapitalisme. Zo echter bedoelt prof. Goricar het niet.

Inplaats van onomwonden te verkondigen, dat de loonarbeid er de uitdrukking van vormt, dat de Joegoslavische arbeider uitgebuit wordt en geen werkelijke zeggenschap heeft, neemt hij een slag om de arm en doet hij vervolgens een stap terug door te verklaren, dat de opheffing van de scheiding tussen producent en produkt "het theoretische model" voor het arbeiderszelfbestuur is, maar dat de Joegoslavische praktijk er "natuurlijk" (?) van verschilt, "al was het alleen maar omdat de staat, als representant van de maatschappij... nog altijd zekere rechten heeft om in de economische sfeer in te grijpen" 32). We zouden, zowel aan hem als aan

31) Joze Goricar, "Arbeiderszelfbestuur in Joegoslavië", "Autogestion", april 1967, blz. 96.

32) Idem, blz. 96/97. Goricar, die zichzelf de o.i. weinig benijdenswaardige taak gesteld heeft zijn juist theoretisch uitgangspunt en de situatie in Joegoslavië met elkander in overeenstemming te brengen, vermeldt - om aan te tonen, (Zie het vervolg van deze noot op de volgende pagina, onderaan).

Marius Broekmeijer willen vragen of zij dan in ernst menen, dat er een soort loonarbeid, een soort verkoop van de arbeidskracht, bestaat, zónder dat de arbeider van de produktiemiddelen en de produkten is gescheiden. Toegegeven: dat laatste is door Broekmeijer niet beweerd. Maar het is niettemin de konsekwentie van zijn zienswijze, waaraan overigens nog iets opvalt.

Wij huldigen de opavtting, dat er in Joegoslavië, ómdat daar op basis van de loonarbeid geproduceerd wordt, kapitalisme heerst, waarbij 't (niet vanuit "theoretisch standpunt", zoals Goricar beweert, maar vanuit het standpunt der arbeiders) niet zo erg belangrijk is of dat nu privaat-kapitalisme dan wel staatskapitalisme genoemd moet worden, de laatste kwalificatie echter de juiste is, gezien de ontwikkeling in dat land na 1945, gezien ook de omstandigheid, dat die ontwikkeling alleen maar op papier ongedaan is gemaakt en mede gezien tenslotte de plan-economie. Broekmeijer ziet het anders. Hij geeft volmondig toe, dat de oplegging van het "arbeidersbestuur" (hij heeft er bepaald geen bezwaar tegen de gang van zaken met juist die term aan te duiden) weinig of niets betekende, maar dat volgens hem alleen "in de eerste jaren". Langzamerhand, zo redeneert hij, krijgt het "hand en voet", oefent het "demokratische werking naar boven uit", krijgt het met andere woorden wel degelijk betekenis. Dat wij dat niet vermogen te zien, komt volgens hem, doordat "alle gevoel voor de dialektiek ons hier in de steek laat".

Wat nu ons inziens de dialektiek der maatschappelijke ontwikkeling uitmaakt is dit, dat de laatste - de maatschappelijke ontwikkeling dus - veroorzaakt wordt door de produktieverhoudingen aanklevende tegenstellingen, die tot een sociale strijd voeren, die eerst wordt gestaakt met de opheffing van deze, en de geboorte van nieuwe produktieverhoudingen. Anders gezegd: pas dan maakt deze strijd voor een andere plaats, wanneer de op 'n gegeven moment bestaande economische categorieën - die slechts de theoretische uitdrukking der maatschappelijke produktieverhoudingen zijn - voor andere categorieën wijken doordat de mensen hun produktieverhoudingen wijzigen en daarmee de maatschappijverhoudingen omwentelen. Het zijn de tegenstellingen der feodale produktiewijze, die het aanzien geven aan de strijd tussen adel en derde stand, die net zo lang duurt totdat nieuwe produktieve

dat er toch wel het een en ander in de maatschappelijke structuur veranderd is - de uitkomsten van 'n sociologische enquête, waarbij aan de arbeiders vragen werden gesteld, die met de realiteit van de scheiding tussen producenten en produkt (resp. de loonarbeid) geen sikkepit te maken hebben, zoals: "tot welke instantie zoudt u zich wenden als u zich in uw rechten tekort gedaan voelde?", "Vindt u, dat de verhouding tussen kaderleden en arbeiders sedert de invoering van het zelfbestuur (lees: medezeggenschap - D. & G.) verbeterd is?" cf: "Vindt u het zelfbestuur (de medezeggenschap!) goed?" Na daar een paar bladzijden lang over te hebben uitgeweid, zegt hij zelf, dat de uitkomsten van een dergelijk onderzoek nauwelijks veel opheldering verschaffen over het integratieproces dat door het "arbeiderszelfbestuur" op gang is gekomen. Dat woord "integratieproces" vinden wij betekenisvoller dan prof. Goricar het wel bedoeld zal hebben. Inderdaad is integratie van de arbeidersklasse in 't bestaande systeem de opzet van de medezeggenschap (pardon: het "arbeiderszelfbestuur"). Daarom zijn de vragen, al raken ze het loonstelsel dan ook niet, in het betoog van Goricar toch wel degelijk op hun plaats. Men lette er overigens op, dat Goricar zonder meer van de staat als "de representant van de maatschappij" spreekt, zonder zich er het hoofd over te breken, dat alleen maar in een bepaalde historische periode (zie D. & G. van april j.l.) de maatschappij de vorm heeft van de staat. Van ons mag hij, want die historische periode is in Joegoslavië nog niet afgelopen. Maar dat onderschrijft hij juist niet zonder meer. En dat bevestigt dan weer het in het vorige nummer gelegde verband tussen de leninistische- (tito-istische, kardelj-istische) staats-theorie en de Joegoslavische praktijk.

krachten de basis leggen voor de burgerlijke produktieverhoudingen en met de zege van de derde stand nieuwe tegenstellingen, die tussen burgerij en proletariaat, in het leven worden geroepen. Binnen een bepaalde economische categorie kan de dialektische tegenstelling niet worden opgeheven, omdat zij mét die economische categorie, mét bepaalde produktieverhoudingen, dat wil zeggen met bepaalde betrekkingen tussen de mensen, gegeven is. De loonarbeid, om concreet te worden, de scheiding tussen producent en produktiemiddelen in haar kapitalistische vorm, roept de tegenstelling op tussen de producenten en diegenen, die zich hun produkt toeëigenen (om het even of dat nu privaatkapitalisten, een staatsapparaat, een partij, of een bepaald type van managers zijn) en die tegenstelling kan alleen maar dialektisch overwonnen worden doordat de producenten, de arbeiders, het meesterschap over de produktiemiddelen veroveren. Waarmee men in dat geval te doen heeft is, dat de bestaande economische categorie (de loonarbeid), op grond van haar innerlijke tegenstrijdigheid, haar tegendeel scheidt.

Van iets dergelijks is geen sprake wanneer er van boven af - terwijl de gegeven scheiding tussen producent en produktiemiddelen, tot uitdrukking komende in de loonarbeid, blijft voortbestaan - hervormingen worden ingevoerd, die "de verhoudingen aan de basis democratiseren" en vervolgens in 'n soort van "wisselwerking" een "democratiserende werking naar boven uitoefenen". Dergelijke hervormingen, er op gericht bepaalde uit de tegenstelling voortvloeiende nadelen te "verzachten", doen de tegenstelling zelf niet verdwijnen, bieden daarvoor geen enkele wezenlijke oplossing. Als Broekmeijer ons voorhoudt, dat "gevoel voor dialektiek" ons die oplossing zou kunnen doen zien, dan kunnen wij dat alleen maar zó verstaan, dat hij een dergelijke "verzachting van nadelen" (beter dan het Westeuropese reformisme ooit tot stand heeft weten te brengen; vandaar de interesse van diverse kapitalisten en Westeuropese vakbewegingsleiders voor Joegoslavië!) als een dialektische ontwikkeling wil karakteriseren. Naar ons gevoel ontdoet hij dan echter juist de maatschappelijke ontwikkeling van haar zo karakteristieke dialektiek.

Dat hij dat inderdaad doet, blijkt ook hieruit, dat naar zijn mening 33) er in Joegoslavië een tegenstelling tussen de arbeidersklasse en de officiële leiding "kan zijn en soms ook is" (onderstr. van Broekmeijer), waarmee hij tegelijkertijd te kennen geeft, dat ze er soms ook niet (onderstr. van ons) is. Naar onze mening echter is die tegenstelling er altijd, omdat ze met die betrekkingen tussen de mensen, die met het begrip loonarbeid kunnen worden aangeduid nu eenmaal onverbreekelijk is verbonden. Broekmeijer schrijft: "Wat u eigenlijk wilt beweren, en daar ben ik het mee eens, is dat er soms sprake is van echte arbeidersmacht en soms niet." Wij vrezen, dat wij het met hetgeen Broekmeijer hier beweren wil in het geheel niet eens zijn. Zien wij het goed - onze indruk berust mede op andere passages van zijn brief - dan acht Broekmeijer in Joegoslavië "arbeiderszelfbestuur" ("echte arbeidersmacht") aanwezig, dat soms "niet werkt", zodat er dan op dát moment geen echte arbeidersmacht bestaat, situatie, die dan het uitbreken van stakingen tot gevolg heeft. Onze kijk op de zaak is veeleer precies omgekeerd. Naar onze mening is er helemaal geen sprake van "arbeiderszelfbestuur", zodat men ook niet kan beweren, dat het nu en dan "niet werkt" 34). Wat er wel is, wat met de loonarbeid is gegeven, dat is 'n maatschappelijke tegenstelling, die zich in stakingen (in klassenstrijd dus) ontlaadt. Ziet Broekmeijer 't zó, dat er zich stakingen voordoen op de momenten "dat er soms geen sprake is van echte arbeidersmacht", ónze zienswijze is, dat er juist in (en door) de stakingen (onder de stakers wel te verstaan!) tijdelijk zoiets als de k i e m (meer nog niet natuurlijk)

33) Brief van Marius Broekmeijer, "Daad en Gedachte", april j.l., blz. 8, 2e alinea.

34) Brief van Marius Broekmeijer, "Daad en Gedachte", april j.l., blz. 7 (laatste regel) en blz. 8 (eerste regel).

van een arbeidersmacht o n t s t a a t .

Ter nadere toelichting verwijzen wij naar een opstel, dat de Joegoslaaf Milan Slani in 1952 gepubliceerd heeft in "Questions actuelles du socialisme" 35). Hij schrijft daar: "Vreemdelingen die ons land bezoeken... redeneren vaak als volgt: omdat er geen stakingen zijn, is het duidelijk, dat er geen vrijheid voor de arbeiders is...". Tot dat soort, kennelijk burgerlijke lieden, horen wij bepaald niet. Verre ervan te geloven, dat stakingen de maatstaf vormen voor de mate van vrijheid van de arbeider, menen wij, dat stakingen juist het gevolg zijn van en diens antwoord vormen op zijn onvrijheid, op het feit, dat hij als loonarbeider onderdrukt wordt. Slani keert zich tegen zijn burgerlijke bezoekers met een betoog, dat op het eerste gezicht ons standpunt zeer nabij schijnt te komen. Hij legt namelijk evenmin verband tussen het ontbreken van stakingen en onvrijheid, zoals zij doen. Maar hoe sterk niettemin ook Slani's opvatting van de onze afwijkt blijkt daaruit, dat hij de toenmalige afwezigheid van stakingen in Joegoslavië aldus verklaart, dat er geen sprake zou zijn van een tegenstelling tussen arbeiders en ondernemers.

Slani schreef, en kon zo schrijven, in 1952, dat wil zeggen op een tijdstip, dat de sociale tegenstellingen in Joegoslavië nog niet zo scherp aan de dag getreden waren als thans, een tijdstip, waarop het nog mogelijk was bepaalde illusies te koesteren. Sindsdien zijn deze wel grondig vervlogen. De realiteit is anders gebleken dan hij veronderstelde.

Broekmeijer vraagt aan ons: "Vindt u, dat de realiteit alleen uit de stakingen blijkt?" Wis en waarachtig niet, antwoorden wij; het is alleen zo, dat de diepe werkelijkheid der sociale tegenstellingen en hun werkelijke diepte bij stakingen het duidelijkst aan de dag treedt. Maar zij zijn er natuurlijk ook op de momenten, dat dergelijke conflicten zich niet voordoen. Er zijn geen tegenstellingen, omdat er gestaakt wordt; er wordt gestaakt, omdat er tegenstellingen zijn.

Broekmeijer vraagt ook: "Wat neemt u als de werkelijkheid: randverschijnselen of het geheel?" 36). Als Broekmeijer met die "randverschijnselen" de stakingen bedoelt, dan moeten wij opmerken, dat wij die term beslist onjuist achten om er conflicten mee aan te duiden, die zo direct verband houden met datgene wat het wezenlijk kenmerk vormt der huidige sociale betrekkingen in Joegoslavië, namelijk hun tegenstrijdigheid. Stakingen, de klassegevechten der arbeiders, het zijn geen "randverschijnselen" van de op loonarbeid berustende produktiewijze, het zijn integendeel die verschijnselen, die het werkelijk karakter van de kapitalistische samenleving het duidelijkste bloot leggen. Uit deze formulering, dat de stakingen "de werkelijkheid" aan het daglicht brengen, volgt al, dat niet de stakingen "de werkelijkheid" vormen - hoe wérkelijk zij dan ook zijn - maar dat de werkelijkheid zo is, dat zij tot dergelijke acties van de arbeiders leidt. Broekmeijer ziet het, als wij het goed hebben, zó, dat er incidenteel ("soms") een conflictsituatie is, waarvan de stakingen het symptoom zijn, maar anderdeels in het geheel niet 37) en hij vindt, dat wij dat laatste geheel verwaarlozen. Het is die zienswijze, die hem

35) Milan Slani, "Zijn er stakingen in Joegoslavië?", "Questions actuelles du socialisme", nr. 14, oktober/november 1952, blz. 109 e.v.

36) Het is natuurlijk feitelijk onjuist om van de werkelijkheid te spreken. Er is niet één werkelijkheid, zomin als er één waarheid is. Er is een werkelijkheid voor de arbeiders en een andere voor de heersende laag. Wij gaan daar niet verder op in, omdat het tussen Broekmeijer en ons geen discussiepunt is geweest.

37) Het is juist 'n zienswijze in de geest van: nu eens wél een conflictsituatie, dan weer niet, die ons tot de hierboven al uitgesproken overtuiging heeft gebracht, dat Broekmeijer onder dialektiek bepaald iets anders verstaat dan wij. Het kenmerk van een dialektische verhouding (beweging) is o.i. het voortdurend naast elkaar aanwezig zijn van de tegengesteldheden waaruit zij bestaat!

doet opmerken, dat er géén diepe tegenstelling tussen de arbeidende klasse en de officiële leiding is. Wij echter zien een voortdurende, een permanente conflict-situatie, eigen aan het in Joegoslavië heersende produktiesysteem.

Wij kennen een Nederlandse arbeider, die ruim $2\frac{1}{2}$ jaar als arbeider in Joegoslavië (met name in Zagreb) heeft gewoond en gewerkt: een jaar in een groot bedrijf, anderhalf jaar in een wat kleinere onderneming. Hij is er getrouwd met een Joegoslavische, spreekt vloeiend servo-kroatisch en onderhoudt met zijn schoonfamilie daarginds nog regelmatig betrekkingen. Hij is ook na zijn repatriëring nog herhaaldelijk in Joegoslavië geweest, heeft er vele vrienden en is ook vertrouwd met andere delen van het land dan Kroatië alleen. Hij zegt:

"De loonverschillen in Joegoslavië zijn groot. Het is niet voor niets dat er, om de situatie weer te geven, met droge volkshumor geconstateerd wordt, dat het vegetarisme er het meest verbreid is onder de arbeiders. De inkomensverschillen nemen er toe, naarmate de sociale afstand tussen de mensen groter is. De sociale ongelijkheid komt niet alleen daarin tot uiting, dat chefs en directeuren méér - soms tweemaal en bijna driemaal zoveel - verdienen als een geschoolde arbeider, maar ook in het feit, dat zij grotere bureau's hebben en beter gehuisvest zijn. Socialisme? Ik heb er mijn mede-arbeiders in Joegoslavië nooit anders dan in spottende zin over horen praten, op een manier, die duidelijk bewees, dat er volgens hen van socialisme geen sprake was of dat dit 'socialisme' hun gestolen kon worden. Als 't 'socialisme' moet heten, dat vakantietoelagen in procenten worden uitbetaald, zodat wie 't meeste verdient ook nog eens meer vakantiegeld krijgt, dan kun je je gemakkelijk voorstellen hoe daar door de arbeiders op gereageerd wordt. En wat denk je wel dat ze zeggen van directeuren, die er 'n tweede huis op na houden in een land met, net als hier, een grote woningnood? Ik heb het meegemaakt, dat een zogenaamde 'arbeidersraad' aan al het personeel een gelijk bedrag aan vakantiegeld uitgekeerd wilde zien. Dacht je, dat er wat van terecht gekomen is? De 'kameraad'-directeur vond een andere, dat wil zeggen de procentuele, regeling meer in het belang van het bedrijf. 'Arbeiderszelfbestuur'? Ik ken geen Joegoslavische arbeider, die er aan gelooft. Er wordt totaal negatief over geoordeeld. De houding van de arbeiders is van dien aard, dat je er uit kunt afleiden, dat het beslist geen realiteit is. Alléén de functionarissen praten er op een andere manier over. En weet je, wat de Joegoslavische arbeiders zeggen, als die functionarissen hen in hun automobielen op straat passeren?: 'Daar gaan onze managers'! Als je wilt weten hoe die beoordeeld worden, kan ik je het beste nog weer een staaltje van volkshumor geven: 'Steel niet, tenzij u directeur wilt worden'."

Ziedaar een schets van de Joegoslavische "werkelijkheid", die van de stakingen de achtergrond vormt: een samenleving met klassentegenstellingen. Hetzelfde beeld - klassentegenstellingen, aanhoudende wrijving tussen de arbeiders en de officiële leiding - rijst, onbedoeld, op uit een "Brief van het Centraal Comité van de Communistische Liga van Joegoslavië aan de verantwoordelijke leden van de partij" van 17 februari 1958 38). Daarin wordt gesproken van conflicten tussen de (overigens machteloze) "arbeidersraden" en de vakverenigingen, van de "passiviteit" in sommige bedrijven, van de "tegenstand" die de leiding soms ontmoet, enz. enz. In dat jaar (1958) zijn de klassentegenstellingen nog altijd zwak ontwikkeld en is ook de klassenstrijd nog zwak. Maar in de jaren '60 nemen beide, zowel de tegenstellingen als de strijd, veel scherpere vormen aan.

De reeds eerder door ons geciteerde professor Goricar constateert in '67 39) dat wil zeggen bijna zeventien jaar na de invoering van 't zogenaamde "arbeiderszelfbestuur", dat er nog altijd sprake is van een sterke tendens (hij spreekt van een "ontwikkelingslijn") naar algehele zeggenschap van de bedrijfsdirecties, naar een monopolisering van de macht door groepen van specialisten (technologen, economen en verantwoordelijken op het gebied van de commercie). Volgens professor Goricar is die "ontwikkelingslijn" strijdig met het "arbeiderszelfbestuur" en hij acht die tegenstrijdigheid het grootste probleem, waarmee het "arbeiderszelfbestuur" in Joegoslavië zich geconfronteerd ziet.

Naar onze mening is er in Joegoslavië geen sprake van een tegenstrijdigheid tussen twee maatschappelijke ontwikkelingslijnen, doch is, wat professor Golicar daar voor houdt, niets anders dan de tegenstrijdigheid tussen de Joegoslavische werkelijkheid en de Joegoslavische *i d e o l o g i e*, dat wil zeggen het officiële (o.i. volkomen vertekende en valse) beeld, dat men voor die werkelijkheid wil laten doorgaan. Als bewijs daarvoor kan onder andere gelden, dat het (zie boven) juist de functionarissen, juist de technische- en economische specialisten, met andere woorden juist de representanten der "met het arbeiderszelfbestuur strijdige ontwikkelingslijn" (om even met Golicar te spreken) zijn, die het sterkst de nadruk leggen op het bestaan van "arbeiderszelfbestuur", waarmee juist de arbeiders de draak steken.

Onlangs publiceerde het Duitse weekblad "Der Spiegel" een vraaggesprek met twee redacteuren van het "uiterst kritische" 40) Joegoslavische maandblad "Praxis": Gajo Petrović en Milan Kangrga. In de loop van dat gesprek 41) verklaarde Kangrga:

"Toen wij de revolutie voltrokken was er bij ons nog geen sprake van een ontwikkelde burgerlijke samenleving... Wij scheppen hier thans eerst het fundament van een burgerlijke wereld... Maar dat is geen socialistische zaak, doch een burgerlijke prestatie of taak. En dat onderscheid wordt bij ons niet steeds duidelijk genoeg gemaakt... Het arbeiderszelfbestuur is bij ons altijd nog iets, dat verwezenlijkt moet worden... Het is de vraag zelfs of er thans bij ons al sprake is van een arbeidersklasse in de zin van Marx... De nieuwe wereld ontstaat eerst uit de kritiek op de oude wereld, maar niet uit de theoretische kritiek, maar uit de praktische."

De interviewer van "Der Spiegel": "Door de revolutie?"

Kangrga: "Ja."

Ofschoon wij ons geenszins met Petrović en Kangrga identificeren willen 42), zijn wij toch wel bereid om de hier geciteerde woorden te onderschrijven. Als Petrović opmerkt, dat het "door Marx beschreven voorbeeld van de Parijse Commune nog nergens verwezenlijkt is" (dus ook niet in Joegoslavië!), als hij zegt, dat "de planning bij de basis moet berusten" (met andere woorden, dat deze thans nog van boven af geschiedt!) en wanneer hij tenslotte verklaart, dat "het niet gaat om democratisch socialisme of om een 'democratisch socialistische staat' doch daarentegen om het afsterven van de staat, en daarmee (onderstreeping van ons - D. & G.) om een afsterven der partijen", dan zijn wij het daarmee geheel eens.

39) Joze Goricar, "Arbeiderszelfbestuur in Joegoslavië", "Autogestion", april 1967.

40) De kwalifikatie is door Broekmeijer zelf gebruikt in een artikel in "Vrij Nederland" van 20 augustus 1966.

41) "Der Spiegel" van 2 maart 1970, blz. 170 e.v.

42) Petrović en Kangrga baseren zich o.a. op de Duitse filosoof Ernst Bloch, die het marxisme totaal anders interpreteert dan wij.

Wat naar ons oordeel in Joegoslavië aan de gang is, dat is een burgerlijke, een kapitalistische ontwikkeling, in de loop waarvan de door professor Goricar gesignaleerde groepen van technologen en economische specialisten, met andere woorden de Joegoslavische "managers", hoe langer hoe duidelijker 't karakter aannemen van een "nieuwe heersende klasse", waarmee de arbeiders steeds meer en ook steeds openlijker in botsing komen 43). Men kan weliswaar - formeel - professor Goricar gelijk geven, dat 't collectieve beheer der produktiemiddelen en de daarbij behorende sociale structuur zich pas ontwikkelen kunnen wanneer er geen sprake meer is van een bureaucratisch- en techno-bureaucratisch monopolie 44), maar dat "monopolie" zal in Joegoslavië eerst verdwijnen als gevolg van de klassenstrijd van de arbeiders, als gevolg van een proletarische revolutie, die daar nog een zaak is van de toekomst.

Als Broekmeijer zegt: "Ik heb het over de mogelijkheid de weg naar het socialisme in te slaan", dan zeggen wij daartegenover: de klassenstrijd van de arbeiders is de enige weg naar het socialisme. Voortspruitende - in Joegoslavië zowel als elders - uit aan de loonarbeid verbonden tegenstellingen, zal die klassenstrijd deze tegenstellingen en daarmee de loonarbeid zelf opheffen. De mogelijkheid daartoe ontstaat doordat binnen de burgerlijke produktiewijze de produktiekrachten voortdurend verder worden ontwikkeld. Net zo als de feodale samenleving de voorwaarden schept voor het kapitalisme, zo schept het kapitalisme op zijn beurt de voorwaarden voor het socialisme, dat wil zeggen het werkelijk zelfbestuur van de arbeiders in een associatie van vrije en gelijke producenten.

- 43) De Joegoslaaf Milovan Djilas is de eerste geweest, die op 't bestaan van een nieuwe heersende klasse in Joegoslavië heeft gewezen, en terecht. Hij echter ziet die "nieuwe heersende klasse" anders dan wij; hij beschouwt niet de "managers" als zodanig. Ook in tal van andere opzichten zijn wij het in het geheel niet met Djilas eens.
- 44) "Autogestion", april 1967, pag. 103.

K O R T E N O T I T I E S

In navolging van andere partijen is ook door de Anti-Revolutionaire Partij een lijst gepubliceerd van de nevenfuncties van haar Kamerleden. Van de diverse nevenfuncties, die het anti-revolutionaire Kamerlid G.A.Kieft be-

kleedt, zijn er vooral twee bijzonder interessant: hij is adviseur voor fiscale aangelegenheden bij het Christelijk Nationaal Vakverbond én hij is tevens adviseur voor fiscale aangelegenheden van het Christelijk Werkgeversverbond. Dat bijt elkaar dus niet. Dat werpt dan weer eens 'n duidelijk licht op de vakbeweging.